

Rafael Mail oğlu Əliyev

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/0000-0001-9702-265X>

E-mail: adnsu@internet.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).252-255](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).252-255)

OSMAN SARIVƏLLİNİN YARADICILIĞININ JANR VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Rafael Mail Aliyev

teacher at Azerbaijan State University of Oil and Industry

GENRE AND STYLE FEATURES OF OSMAN SARIVELLI'S CREATIVITY

Рафаэль Маил оглы Алиев

преподаватель Азербайджанского Государственного Университета

Нефти и Промышленности

ЖАНРОВО-СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСТВА ОСМАНА САРИВЕЛЛИ

Xülasə. İyirminci yüzillik Azərbaycan poeziyasında özünəməxsus yaradıcılıq üslubu və qopuzdan-sazdan gələn ənənənin ruhuna bağlanmaq baxımından əvəzsizlik sərgiləyən sənətkarlar sırasında Osman Sarıvəllinin xüsusi yeri var. Görkəmli sənətkarın zəngin ədəbi irsi müxtəlif aspektlərdə fərqli təhlillərin mövzusunə çevrilmiş və bu gün də eyni yanaşma paradigmatik səviyyəsilə daha çox rəngarəngliklərlə özünü nümayiş etdirir. Ruhü etibarilə xalq poeziyasına bağlı olan ədibin ayrı-ayrı şeirləri və müxtəlif mövzularda yazdığı çeşidli ədəbiyyat nümunələri bunun göstəricisidir. Min illərə dayanan adət-ənənələr, qəliblənmiş dəyər və əxlaq normaları, etnosun zəngin yaşam mədəniyyəti və s. müxtəlif formalarda ədibin əsərlərində özünə yer almaqla spesifikləşir. Xalqın bütün parametrlərdə keçib gəldiyi yolun zənginliyini, etnoqrafik mükəmməliyini, türk şeir ənənəsinin ümumi dinamikasını aydınlaşdırmaq və mahiyyətində daşınanların nədən ibarət olduğunu müəyyənləşdirmək üçün O. Sarıvəlli yaradıcılığı əsaslı qaynaqdır.

Açar sözlər: *O. Sarıvəlli, xalq poeziyası, dil, üslub, ozan-aşıq yaradıcılığı, epos, dastan, folklor, milli-mənəvi dəyərlər və s.*

Abstract. Osman Sarıvelli has a special place among the artists who have demonstrated their unique creative style and dedication to the spirit of the tradition originating from the gopuz-saz in twentieth-century Azerbaijani poetry. The rich literary heritage of the outstanding artist has become the subject of different analyses in various aspects, and today the same approach demonstrates itself with more variety at a paradigmatic level. The individual poems of the writer, who is connected to folk poetry in spirit, and the various literary examples he wrote on various topics are an indication of this. Thousands of years of traditions, molded values and moral norms, the rich life culture of the ethnos, etc. are specified by taking their place in the works of the writer in various forms. O. Sarıvelli's creativity is a fundamental source for clarifying the richness of the path that the people have taken in all parameters, the ethnographic perfection, the general dynamics of the Turkish poetic tradition, and for determining what is conveyed in its essence.

Keywords: *O. Sarıvelli, folk poetry, language, style, ozan-ashiq creativity, epic, folklore, national-spiritual values*

Аннотация. Осман Сарывелли занимает особое место среди мастеров слова, продемонстрировавших свой уникальный творческий стиль и преданность духу традиции, берущей начало от гопуза и саза в азербайджанской поэзии XX века. Богатое литературное наследие выдающегося мастера стало предметом различных анализов в различных аспектах, и сегодня тот же подход с большим разнообразием демонстрирует себя на парадигматическом уровне. Об этом свидетельствуют отдельные стихи автора, связанного по духу с народной поэзией, и различные литературные образцы, написанные им на различные темы. Тысячелетние традиции, формировавшиеся ценности и моральные нормы, богатая жизненная культура этноса и т.д. занимают особое место в произведениях

писателя. Творчество О. Сарывелли является фундаментальным источником для выяснения богатства пути, пройденного народом по всем параметрам, этнографического совершенства, общей динамики турецкой поэтической традиции, а также для определения того, что передается в ее сути.

Ключевые слова: *О.Сарывелли, народная поэзия, язык, стиль, озан-ашыгское творчество, эпос, фольклор, национально-духовные ценности.*

Böyük şairin anadan olmasının yüz iyirmi ili tamam olur və iyirminci yüzilin başlanğıcında, daha doğrusu, 1905-ci ildə dünyaya gələn bu sənətkar bütün ruhu və genetik düşüncə kodu ilə mükəmməl bir zənginliyə köklənmişdi. Dünyaya göz açdığı Qazax mahalının Şıxlı kəndi sazın, sözün, mükəmməl elat həyatının çeşidli mənzərəsi ilə körpəlikdən onun ruhuna işıq tutmuş, gediləcək yolunun ümumi dinamikasını müəyyənləşdirmişdi. “Qocanın nağılları”, “Daşsız qəbirlər”, “Xram uçur”, “Bənövşə”, “Çobanın məktubları”, “Ürəklərdə yanan işıqlar”, “Şənlik nəğməsi”, “Bu səslər içində mənim səsim var”, “Qışı nahaq danladım”, “Onu xatırlarkən”, “Sənətin cürəti, elmin qüdrəti”, “Enir Avey dağı, ucalır evlər”, “Nənəmə deyir”, “Aşıq dostuma”, “Bu yerlər”, “Dağların” və s. şeirləri bütün ruhu, ahəngi ilə xalqın zəngin mədəniyyət təsəvvürlərini, dünyagörüşünü əks etdirmək məqsədi daşıyır. Elat həyat tərzinin əsrarəngizliklərinə bələd olan sənətkar hər şeirində onun müxtəlif məqamlarını əks etdirməklə nümunəyə çevrilmiş və böyük ədəbiyyata öz töhfələrini vermişdir.

Qazax müəllimlər seminariyasında (1926-1929), təhsil alan, Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində (Göyçay rayonunun Qaraməryəm, Bıgır kəndlərində) müəllimlik edən, daha sonra Moskva Dövlət Universitetində (1929-1932) ali təhsil alan sənətkar Bakı Pedaqoji texnikumunda (1932-1935) bir müddət müəllim işləmiş və daha sonra Bakı Teatr texnikumunda müdir vəzifəsində çalışmışdır. AEA-nın Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda müdir müavini, “Ədəbiyyat qəzeti”ndə redaktor olmuşdur. Çeşidli ömür yolu keçən O. Sarıvəlli xalqın yaddaşına şair kimi adını yazdırmışdır. Müxtəlif illərdə çap olunan kitabları (“Dəmir sətirlər” (1934), “Bənövşə” (1940), “Şairin hədiyyəsi” (1943), “Gətir, oğlum, gətir” (1943), “Gənclik eşqi” (1946), “Bahar çiçəkləri” (1949), “Yeni dünyanın qapısı” (1950), “İqlimdən-iqlimə” (1963), “Sabahı yaradanlar” (1970), “Seçilmiş əsərləri” (1971-1975), “Hər kim yüz il yaşamasa” (1976), “Mən sabaha gedirəm” (1979), “Kür qırağında” (1987) və s. bütün ruhu ilə xalq yaradıcılığı ənə-

nələrinə köklənmə baxımından nəzər-diqqəti cəlb edir.

Ümumiyyətlə, ədəbiyyata qədəm qoyan bütün sənətkarlar xalqın şifahi yaradıcılığından bu və ya digər dərəcədə bəhrələnmə məramı ilə əsaslı təhlillərə imkan yaradır. Klassik ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələri xalqın zəngin folklor mədəniyyətindən bəhrələnməklə özlərinin dünya şöhrətli əsərlərini yaratmışlar. Məsələn geniş kontekstdən baxdıqda onu deməliyə ki, “folklor yazılı ədəbiyyatın yaranması və inkişafı üçün əsas mənbələrdən biridir. Azərbaycan ədəbiyyatı çox qədim zamanlardan başlayaraq şifahi xalq ədəbiyyatı ilə bağlı inkişaf etmişdir” (2, s. 465). O. Sarıvəllinin yaradıcılığı bu baxımdan tipoloji müstəvidə təhlillər aparmağa daha çox imkan yaradır. Türk şeir ənənəsinə köklənən sənətkar gəraylı, qoşma və s. formalarda yazdığı şeirlərlə xalqın zəngin etnoqrafik mədəniyyətindən, əfsanə, rəvayət, nağıl, atalar sözü, məsəl, dastan, mərasim folkloru və s. örnəklərindən yaradıcı şəkildə istifadə etməklə nümunəyə çevrilmişdir.

“Aşıq dostuma”, “Qadası”, “Bu yerlər”, “Dağların”, “Sevdiyim”, “Məni”, “İncimə”, “Olarımı”, “Yadında varımı”, “Dərdin alım”, “Qara geyinmə”, “Dağlar”, “Sən olmadınımı”, “Qızlar mahnısı”, “Kəməndə düşdü”, “Də gəlsin”, “Mən belə dedim”, “O kimdir başımda çalır, çağırır”, “Mən gedər oldum”, “Dağlar mahnısı”, “Başıma döndüyüm”, “Mən Qazağa gəlmişəm”, “Necədir” və s. şeirləri sazın ahənginə, musiqinin ecazkarlığına əlavə çalarlar qatmaqla əvəzsizlik sərgiləyir.

Sürünün dalında dağ, dərə, bozqır,
Ağsaqqal atamı gətirdi tənə.
Qana bilməyirdik, yazıq nə çalır,
Yandıra-yandıra, dil tökə-tökə.

Neçə qış dolandı, neçə yaz oldu,
Qayğısız günlərin ömrü az oldu.
Hələ çatmamışdıq on beş yaşına,
Bizi də cənginə keçirdi zaman. (6, s. 32).

Arxaik yaddaş, etnik düşüncənin əski laylarını bədii mətnə gətirmək, elat həyat tərzinin qalaqlanan mənzərəsi “Çobanın məktubları”nda

yüksək sənətkar intelleksiyası ilə bir özünəməxsusluğu sərgiləyir. Ümumiyyətlə, O. Sarıvəlli bütün səviyyələrdə xalq ruhuna köklənən şəxsiyyətlərdən olmaqla, onun etnoqrafik zənginliklərini öz təsəvvüründə çeşidli tərəfləri ilə daşıya bilən sənətkarlardan olmuşdur. Yaradıcılığının mövzu mündəricəsi, hansısa bir hadisəni təqdim üsulları, dil zənginliyi və s. bunun göstəricisi kimi əvvəldən axıra qədər aparıcılığı müəyyənləşdirir. “Ta qədim zamanlardan bugünədək yazılan əsərləri nəzərdən keçirdikdə onlarda bir-birinə həm yaxın, həm də fərqli cəhətlərin olduğunu görürük. Bu fərqlər bədii əsərlərin ideyası, mövzusu, kompozisiyası, forması, dili və s. cəhətlərində özünü göstərir.

Bəzi ədəbiyyatçılar bədii yaradıcılığın fərdi iş üslubunu nəzərə alaraq belə qənaətə gəlirlər ki, dünyada nə qədər yazıçı varsa, bir o qədər də bədii stil vardır, çünki bir yazıçı ilə digər yazıçı arasında tam mənada eyniyyət işarəsi qoymaq olmaz” (4, s. 100). O. Sarıvəlli poeziyası, onun özünəməxsus və həm də orijinallıqla səciyyələnən üslubu bunun bariz nümunəsidir. Ayrı-ayrı şeirlərində sərgilənən paradigmatik səviyyə xalq dilində əzbər olan nəğmə, bayatı, layla, oxşama, nağıl, rəvayət, aşiq şeiri (həm də musiqisi) ilə həmahəng görünür. “Bənövşə” şeiri bunun tipik nümunəsi olmaqla görkəmli sənətkarın həyatının, keçib gəldiyi yolun ağırlı-acılı anlarını sıralamaq baxımından bir əsrarəngizlik sərgiləyir.

Yaşadım çöllərdə on il, on beş il,
Yağışda, yağmurda günüm olmadı.
Dostlar yaxşı bilir mənə yad deyil,
Çiçəklərin adı, quşların adı.

Mənə sirdaş oldu günəş, ay, ölkər,
Dərələrin çayı, dağların qarı.
Ömrümə yar oldu uzun sənələr,
Xramın sahili, Kürün kənarı. (6, s. 28).

Avtobioqrafik səciyyəsi ilə spesifiklik qazanan bu poetik misralar əvvəldən axıra qədər eyni ahəngə köklənməklə nümunəyə çevrilir və bir insan ömrünün çeşidli, ağırlı-acılı anlarını sıralamaq xüsusiyyəti ilə səciyyələnir. Burada diqqəti cəlb edəcək məqamlardan birisi şairin düşüncələrinin tipoloji aspektdə bənövşə ilə müqayisəsi və onun xalq təsəvvüründə olanlarla öz yaşadıkları arasında bərabərlik işarəsi qoya bilmişidir.

Mən çoxdan sənənlə tanış olmuşam,
Naxırlar dönəndə çöldən bir axşam,
Həzin çalındıqca qəlbimin simi,
Ağlayıb söylədim sənə dərdimi:

-Ey mənim könlümə vəfalı həmdəm,
Yarım Əsli oldu, mən də bir Kərəm.
Gecə axtarıram, gündüz gəzirəm,
Sən də sevgilimi ara, bənövşə!

Ondan bir nişanə, bir əsər gətir,
Özün kimi gözəl, təzə-tər gətir;
Söylə muradımı, bir xəbər gətir,
Olarımı dərdimə çara, bənövşə?! (6, s. 29).

Bənövşə haqqında ədəbiyyatın yazılı və şifahi qolunda bir-birindən gözəl poetik nümunələr yaranıb, ancaq özünəməxsusluq, simvollaşmanın metaforik xarakteri və işarəvi paradigmatı ilə bu poetik nümunə ayrıca bir orijinallığı sərgiləyir. Sənətkar öz taleyi, çəkdiyi ağrılarla bənövşənin görkəmi (boynu büküklüyü) arasında bir oxşarlıq görür və onu daha yaxşı başa düşəcək bir kəsin ancaq və ancaq bənövşə olacağını düşünür. Bu səbəbdən də ona müraciət edir və həm də ondan düşdüyü vəziyyətdən qurtulmaq üçün kömək diləyir, yardımçı olmasını istəyir. M. Cəfər vurğulayırdı ki, “xalqilik böyük sənətin ən böyük meyarıdır. Biz nəzəriyyədən, hər nə qədər intellektuallıqdan, realizmdən, psixologizmdən, bədii forma əlvənliyi və sairədən danışsaq da, yenə bir nəticəyə gəlib çıxırıq ki, şeirin ürəyi xalqın ürəyi, şeirin fəlsəfəsi xalqın həyat fəlsəfəsi, şeirin əxlaqı xalqın gözəl əxlaqi keyfiyyətləri, şeirin dili xalqın dili olmalıdır” (1, s. 142). O. Sarıvəllinin ayrı-ayrı şeirləri, eləcə də bütünlükdə yaradıcılığı üzərində apardığımız müşahidələr bunun bariz göstəricisidir. Dil zənginliyi, özünəməxsus üslub sərgiləməsi və elat həyat tərzinin göstəricisi olaraq formalaşdırdığı təsəvvür öz məzmun qatları ilə buna həssaslıq nümayiş etdirir.

O. Sarıvəlli şeirinin ana axarını qopuzdan, sazdan min illər boyunca daşınıb gələn təsəvvürlər, ruh, ahəng, elat həyat tərzinin təbiiliyə bağlanan qeyri-adilik sərgiləyən mənzərəsi təşkil edir. Böyük sənətkar ruhu, poeziyası ilə bütünlükdə xalqın milli-mənəvi mədəniyyətinin, etnik kimliyinin göstəricisi və daşıyıcısı olmaqla nümunəyə çevrilir. “Yadında varmı”, “Dağların”, “Qadası”, “İncimə”, “Olarımı”, “Var mənim”, “Qara geyinmə”, “Dərdin alım”, “Qızlar

mahnısı” və s. şeirləri sərgilədiyi təsəvvürlə sazın ahənginə, ecazkar ritm harmoniyasına həmahəng doğulmuşdur. Məlum olduğu kimi, “şairin vətəni onun öz ana dili, ana dilinin hər kəlməsi, hər səsidir, hər söz elə vətənin bir parçasıdır, hər sözün yaddaşı vətənin və xalqın tarixidir” (5, s. 164). Doğrudan da onun hər bir misrasında, bəndində və bütün mətn boyu dediklərində vətən torpağının ətri gəlir, sevginin, vurğunluğun yurd, elat timsalında əvəzsizliyi fəlakətləşir. O. Sarıvəlli istedadı və xalqın etnoqrafik mədəniyyətinə bələdliyi, dil zənginliyi, etnik təsəvvürdən çıxışları və ruhu bütün səviyyələrdə tamamlayıcı funksiyasından çıxış etməklə onun bədii nümunələrinin dillər əzbəri olmasına səbəb olur.

Problemin aktuallığı. Xalq şairi O. Sarıvəllinin zəngin ədəbi irsi bütün parametrlərdə istər mətn

tutumu, istərsə də dil və üslub özünəməxsusluğu ilə ayrıca bir mədəniyyət, ədəbiyyat hadisəsidir.

Problemin elmi yeniliyi. Xalqın etnoqrafik mədəniyyətinin bilicisi, həm də bütün səviyyələrdə etnos zənginliyinin daşıyıcısı kimi Osman Sarıvəlli özlüyündə sözə məna vermə, düşüncələrini canlandırma üsullarının ümumi texnologiyası ilə ayrıca üslub yaradıcısıdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Müxtəlif zaman kəsiklərində yazdığı şeirləri, eləcə də ayrı-ayrı məqalələri və “Qüdrətli şair, ustad sənətkar” (8), “Aşıq ürəkli şair, şair ürəkli aşıq Şəmşir” (7) monoqrafiyası ədibin düşüncələrini, həyata baxışını, zəngin istedadını aydınlaşdırmaq üçün qaynaq rolu oynayır. Bütün bunlar O. Sarıvəlli timsalında xalq şeiri ənənəsinin və Azərbaycan poeziyasının ucalıq anlarında əlçatmazlığını sərgiləyir və müxtəlif istiqamətli araşdırmalar üçün əsaslı material verir.

Ədəbiyyat

1. Cəfər M. Sənət yollarında.- Bakı: Gənclik, -1975, -368 s.
2. Əfəndiyev, P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. / P. Əfəndiyev -Bakı: Maarif, -1992, -477 s.
3. Hüseynov, M. Dil və poeziya. / M. Hüseynov. -Bakı: Elm, -2008, -434 s.
4. Xəndan, C. Seçilmiş əsərləri. -Bakı: Azərnəşr, -1972, -260 s.
5. Nəbiyev, B. Tənqid və ədəbi proses. -Bakı: Azərnəşr, -1976, -188 s.
6. Sarıvəlli, O. Seçilmiş əsərləri. 3 cildə, II c., -Bakı: Azərnəşr, -1974,- 252 s.
7. Sarıvəlli, O. Aşıq ürəkli şair, şair ürəkli aşıq Şəmşir. -Bakı: Avropa, -2010, -112 s.
8. Sarıvəlli, O. “Qüdrətli şair, ustad sənətkar.- Bakı: Avropa, -2012, -128 s.

Redaksiyaya daxil olub: 01.05.2025.